

Vetlesen, A. J. & Stänicke, E. (1999) **Fra hermeneutikk til psykoanalyse: Muligheter og grenser i filosofiens møte med psykoanalysen**. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Anmeldt af: stud. psych. *Svend Brinkmann*, Aarhus Universitet

I den moderne filosofi findes en stråmand, som vi kan kalde rationalisten. Rationalisten tror, at vores viden er grundet i noget ubetvivleligt, f.eks. vores sanseindtryk eller de videnskabelige metoder, og hun tror, at vores viden om verden medieres af repræsentationer i det mentale apparat. Rationalistens insisteren på det ubetvivlelige, på det grundlæggende, gør, at hun mener, at mennesker kan være gennemsigtige for sig selv. Hvis vi er omhyggelige med at undersøge sindets repræsentationer, kan vi principielt få fuld klarhed over vore egne motiver og ønsker, hævder hun. Ofte fremhæves denne klarhed og gennemsigtighed ikke blot som en menneskelig mulighed, men det anføres tillige som en moralsk fordring: vi *bør* kende os selv for at kunne kontrollere vores adfærd bedst muligt. Jeg kalder rationalisten for en stråmand i filosofien af den grund, at kun få filosoffer i dag indtager denne position i sin rene form. Rationalismen fremstilles oftest som en forældet, overvundet tankegang, der kun er nyttig som modeksempel til vore nye, og bedre forestillinger om den menneskelige erkendelse. Det bør nævnes, at empiristen, som vanligvis fremstilles som rationalistens modpol, er fuldkommen enig med rationalisten i hendes grundlæggende formodninger: at vores viden er grundet i noget ubetvivleligt, og at denne viden medieres af repræsentationer. Empiristen vil så blot hævde, at sansematerialet i sig selv er nok som erkendelsens grundlag, mens rationalisten vil insistere på, at sindet spiller en mere aktiv rolle i erkendelsen. Men i den udstrækning empiristen deler rationalistens grundantagelser, er også han blevet en stråmand i filosofien på linje med rationalisten.

For at finde kødelige eksempler på rationalister og empirister må vi forlade filosofien og bevæge os over i psykologien, hvor disse i dag eksisterer som andet og mere end stråmænd. Dette til trods for, at vores kulturs vigtigste opgør med rationalistens menneskebillede netop er kommet fra psykologien i form af Freuds psykoanalyse. Freud viste os, at idealet om gennemsigtighed ikke er inden for rækkevidde i den udstrækning, rationalisten hævder. Hos Freud er vi drevet af kræfter, som vi kun glimtvis kan få indblik i. Ikke blot de sindssyge, men alle er vi uigennemsigtige for os selv, og forskellen mellem den syge og den raske er blot en forskel i grad og ikke i kvalitet. I tillæg med Freuds dødsdom over rationalisten, har de vigtigste filosoffer i det tyvende århundrede været optaget af at løsne rationalistens greb om vores tænkning: Wittgenstein, Heidegger og Merleau-Ponty ville alle vise, at viden ikke kan forstås gennem rationalistens billede som noget elementært i bogstavelig forstand: som elementer vi bygger op fra en ubetvivlelig grund. Vores erkendelse af verden – og af os selv – er bundet til sproget, praksisser og vores krop, og er dermed langt mere flydende og holistisk, end rationalistens elementtænkning lader os forstå.

I en bred forstand kan Wittgensteins, Heideggers og Merleau-Pontys opgør med rationalismen kaldes hermeneutisk. Vetlesen og Stänicke's bog har jeg læst som et glimrende forsøg på at for-

binde Freuds psykoanalyse og hermeneutikken som to vigtige opgør med rationalismen. Hermeneutikken og psykoanalysen har ofte været i dialog – Habermas, f.eks. har lært af begge – men Vetlesen og Stänicke er ikke interesseret i at skabe konsensus mellem dem; de vil snarere vise, at psykoanalysen trives dér, hvor hermeneutikken støder mod sine egne grænser. Hermeneutikken forstår grundlæggende mennesker som sproglige væsener, der altid er ”i sproget”, mens psykoanalysen, særligt i Freuds klassiske udformning, er optaget af sjælelivets førsproglige dimensioner. Det er dette spændingsfelt mellem sprog og det førsproglige, Vetlesen og Stänicke er optaget af, og det er herudfra, deres bog får sin kraft og sin næsten kriminalromanagtige fortællende udvikling.

Vetlesen og Stänicke begynder godt nok bogen (der er opdelt i tre hoveddele) med en Del I, der kunne have været kortere. Her præsenteres Dilthey, Gadamer, Habermas og Ricoeur i separate kapitler, der såmænd er udmærkede indføringer i disses hermeneutiske filosofier, men vi får for mange oplysninger, der ikke bruges senere i bogens argumentationskæde. Denne del kunne efter min mening have stået stærkere, hvis Vetlesen og Stänicke havde uddraget centrale *temaer* fra hermeneutikken belyst ved de ovennævnte hermeneutiske forfattere, i stedet for at gå frem efter *forfatterne*. Den centrale konklusion på bogens første del er, at hermeneutikken taber menneskets førsproglige erfaringer af syne, når den, på baggrund af en tekst-metafor, forstår al menneskelig handlen og erfaring som sprog.

I Del II gennemgår Vetlesen og Stänicke Heideggers fundamentalontologi og søger dér at finde et teoretisk grundlag for psykoanalysen. Heidegger udmærker sig ved, at hans fænomenologi formår at indfange netop de førsproglige erfaringer, den senere hermeneutik hos Gadamer, Habermas og Ricoeur lukker ude. Heideggers begreb om *formal indikation* refererer til, at vi med filosofiske begreber kan *pege* på noget, som vi ikke kan *sige* med ord. Heideggers filosofiske begreber kan dermed formalt indikere (henvise til) de værensstrukturer, der har været udsat for glemsel i den vestlige tænkning, herunder førsproglige og prækategoriale erfaringer af væren, hævder Vetlesen og Stänicke. Netop her kan Heidegger bruges som en form for brohoved, der indeholder det bedste fra hermeneutikken, eksempelvis at mennesket er et væsen, der altid er ”i forståelse”, men som samtidig indfanger de ikke-sproglige fænomener, psykoanalytikere er interesserede i.

I Del II præsenteres endvidere Bourdieus praksis-begreb, Merleau-Pontys kropsbegreb og Wittgensteins livsformsbegreb som måder, hvorpå Heideggers analyse af Dasein (den menneskelige væren) kan udvides og konkretiseres. Vetlesen og Stänicke plæderer for, hvad de kalder en ”praksiologi” som metode til at afdække principper bag meningsfuld handling (Bourdieu), som studie af kropslige praksisser (Merleau-Ponty), der altid eksisterer i en større kulturhistorisk sammenhæng (Wittgenstein). Denne praksiologi bliver udgangspunkt for at forstå de ikke-sproglige fænomener, hermeneutikken forbigår, og forfatterne søger at knytte disse fænomener til en dimension, de kalder menneskelivets ufravigelige grundvilkår. Disse grundvilkår er afhængighed, sårbarhed, dødelighed, eksistentiel ensomhed samt relationers skørhed.

Del III anvender praksiologien på psykoanalysen, og en række centrale begreber diskuteres grundigt; særligt drift og aggression. Vetlesen og Stänicke formår at diskutere særdeles meget i

denne del, hvor vi hører om Freud, Klein, Winnicott, Kohut og Lacan, foruden et kapitel om Lazarus' og Sartres emotionsteorier samt en afslutning, hvor de indhentede teoretiske begrebsafklaringer bruges som afsæt til at forstå ondskab og etnisk udrensning i Bosnien og Kosovo. Forfatterne vil utroligt meget, og langt hen ad vejen lykkes det dem at holde læseren så godt i hånden, at det bliver muligt at følge med i det hæsblæsende teoretiske tempo. Dette skyldes givetvis forfatternes ligefremme sprog, der ikke kunne tænkes bedre. Alligevel sidder man med fornemmelsen af at være blevet forført. Hvordan lykkedes det os at komme fra et fundamental-ontologisk grundlag for psykoanalysen til etnisk udrensning i Bosnien? Forfatterne må have fornemmet disse teoretiske spring, for de er meget omhyggelige med at opsummere argumentationskædens gang ("vi har nu vist, at... vi går nu videre med at..."), hvilket selvfølgelig er en hjælp, men på den anden side kommer til at virke trivielt repeterende. Det ville have været bedre at gøre argumentets gang klarere i selve teksten.

Jeg har endnu en anke mod bogen, som hører til i petitesse-afdelingen, men som dog har været generende: forfatterne henviser kun upræcist til de værker, de har benyttet. Eksempelvis henviser de til "Taylor 1995" i deres redegørelse for, hvad et transcendentalt argument er. Men "Taylor 1995" er et digert værk, der oven i købet er en artikelsamling, hvorfor det ville være rimeligt i det mindste at henvise til den relevante artikel. Et andet eksempel er "Vygotsky 1986", hvor det ville kræve en hel dags arbejde at finde frem til det sted, hvor Vygotsky bruger en allegori, som Vetlesen og Stänicke viderefører. Forfatterne åbner for mange problemstillinger på en så spændende måde, at man får lyst til selv at gå videre med det, og så er det ærgerligt, at man bremses af upræcise henvisninger.

Denne mindre anke skal dog på ingen måde forstyrre det overordnede indtryk af bogen som en virkelig god gennemgang af hermeneutikken, psykoanalysen og grænsefladen mellem dem. Vetlesen og Stänicke er begge filosoffer, og de er omhyggelige med at understrege, at de ikke har klinisk erfaring, hvilket jeg dog ikke har oplevet som en begrænsning ved deres redegørelser. Jeg husker fra min første eksamen i psykologi, at censor bagefter sagde, at han ikke forstod, hvorfor filosoffer altid skulle fortælle psykologer, hvordan de skal gøre deres arbejde (jeg kom til psykologi fra filosofi). På en måde er det netop det, Vetlesen og Stänicke forsøger. Og jeg er lidt ambivalent med hensyn til selve projektet. På den ene side er det selvfølgelig vigtigt at overveje, hvad man gør i praksis som psykoanalytiker, og filosofien er bestemt et vigtigt tanke-redskab for analytikere, såvel som for mennesker i almindelighed. På den anden side er jeg skeptisk over for forsøget på at give psykoanalysen et fundamentalontologisk *grundlag*. Hvorfor skal denne praksis have et *grundlag*, der rækker ud over, hvordan praksissen begrundes sig selv (f.eks. ved at hjælpe mennesker i deres livsførelse)? Vetlesen og Stänicke risikerer, i deres forsøg på at finde et *grundlag*, uforvarende at gå rationalisten i bedene; rationalisten der som nævnt ville give vores viden et ubetvivleligt grundlag.

Jeg efterlyser svar på spørgsmålet, om Vetlesen og Stänicke søger at *legitimere* psykoanalysen som praksis, eller om de blot søger en adækvat *forståelse* af denne praksis gennem Heideggers fundamentalontologi. Jeg har intet at udsætte på den sidstnævnte, forstående bestræbelse, og jeg tror også, at dette er forfatternes hovederinde, men det er ikke altid klart, hvad de mener. F.eks. siger de, at "psykologien generelt og den kliniske psykologien specielt har et fundamen-

terings-problem” (p. 239). Dette kunne være sagt af vores stråmand, rationalisten, der kunne henvise til, at psykoanalysen mangler legitimitet (f.eks. fordi den er ineffektiv i forhold til kognitiv terapi). Men Vetlesen og Stänicke siger så, at fundamenterings-problemet består i, at psykologien glemmer at undersøge, *hvad* mennesket er til fordel for et forsøg på at forudsige menneskets adfærd, og hvis dette er, hvad de forstår ved et fundamenterings-problem, så er jeg helt enig i, at der er et problem. En tydeligere klargøring af, hvorfor vi skal fundere den psykoanalytiske praksis, ville have været nyttig. Er det udtryk for en modernistisk legitimeringsmani, eller er det en elementær bestræbelse på at forstå os selv bedre? Selv om jeg tror, Vetlesen og Stänicke mener det sidste, så er der en reel fare for at glide over i legitimeringsmanien, og så har vi smuglet rationalistens grundantagelser ind ad bagdøren alligevel.

Vetlesen og Stänicke's forsøg på at forstå sprogets grænser er prisværdigt, men også yderst vanskelig. Forsøget på gennem sproget at begribe det, der ikke er sprog, er et velkendt paradoks i filosofien. Man kan således hævde, med Wittgenstein, at ethvert forsøg på at komme ud over sprogets grænser selv er del af et sprogspil. Ved læsning af bogen har jeg undret mig lidt over, at Vetlesen og Stänicke er omhyggelige med at tale om det, der ligger uden for sprogets grænser (i deres forståelse: drift og krop f.eks.), mens vi hører meget mindre om, hvad sprog som sådan er. Vi hører godt nok, at sproget er den hermeneutiske erfarings medium (p. 59), men mere konkret bliver det ikke. Forfatterne kunne med fordel have ofret mere plads på at diskutere, hvad *sprog* er, i stedet for at tale om det, der *ikke* er sprog. Hvis vi havde fået klargjort, hvad sprog kan siges at være, kunne vi have undgået den tendens til at reificere sproget, jeg finder i bogen. Sprog opfattes som en slags genstand eller struktur. Dermed kommer Vetlesen og Stänicke efter min mening til at sætte et unødigt stift skel mellem en ikke-sproglig virkelighed og et sprog, vi kan bruge som fortolkningsstruktur på denne ikke-sproglige virkelighed.

Dette punkt – forholdet mellem sprog og virkelighed – hænger sammen med det foregående – spørgsmålet om en fundering af psykoanalysen som praksis. For hvis det giver mening at tale om en ikke-sproglig virkelighed, så bliver det muligt at legitimere og delegitimere menneskelige praksisser ved at vise, hvordan de fanger eller ikke fanger denne oprindelige, ikke-sproglige virkelighed. Begge disse projekter – at grunde vores viden i en oprindelig, ikke-sproglig virkelighed samt funderingsproblematikken – er rationalistiske projekter. Jeg finder det derfor problematisk, men også spændende, at Vetlesen og Stänicke benytter Heideggers anti-rationalistiske fundamentalontologi som fundament for psykoanalysen. Jeg kan varmt anbefale Vetlesen og Stänicke's bog, der er en yderst kompetent og velskrevet gennemgang af hermeneutik og psykoanalyse, men den læner sig, efter min mening, for meget op ad de rationalistiske grundantagelser, den kunne have overvundet.